

KUSTBON

FÖRBINDESELÄNK
FÖR
ESTLANDS SVENSKAR

NR 1 ÄRGÅNG 39
MARS 1982

Padis kloster

Foto Per Söderbäck

Klostret som tillhörde cistercienserorden började uppföras 1310. Det förstördes under esternas stora resning 1343 men återupbyggdes 1346–1376. Efter reformationen sekulariserades Padis av Tyska orden 1559. Hösten 1561 togs det av svenskarna. På 1600-talet eldhärjades klostret och ligger sedan dess i ruiner.

Förbindelselänk för
Estlands svenskar
Utgiven av Kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER
Redaktör: *Edvin Lagman*
Redaktionssekreterare:
Hugo Mickelin
Ansvarig utgivare: *Thomas Lorentz*
I redaktionen: *Tomas Dreijer*
Göran Treiberg
Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
Tel. 32 48 78
Kustbons & SOV:s postgiro
35 13 11-6
1982 utkommer Kustbon med
4 nummer
Prenumerationspris 40 kronor
Dödsannonser 100 kronor
Övrig annonsering:
1/1 250:- 1/2 130:-
1/4 65:- 1/8 40:-
ISSN 0345-6706
Civiltryckeriet, Köping 1982

**Öppettider för SOV:s
arkiv och KUSTBON:s
redaktion/expedition
måndag 8-13
tisdag-torsdag 8-15
fredag 10-15**

Innehåll

Estlandssvenska öden av <i>Ivar Poëll</i>	2
Utvecklingsproblemet på Ormsö av <i>Karl Öismaa. Övers av Hugo Mickelin</i>	9
Från Nargö av <i>Erik Schmidt</i>	11
Kulturell belöning av <i>Hugo Mickelin</i>	12
Svenskbyhistorier av <i>Sigfrid Hoas</i>	13
Bilder från SOV:s höstfest <i>Foto Ronnie Ericsson</i>	14
Ordbok öfver Estländsk-svenska dialekterna av <i>TL</i>	15
Betr inbetalningar av <i>HM</i>	15
Uppmaning av <i>HM</i>	15
Festival 83 i Sverige av <i>HM</i>	15
Längs Nordryssländs kanaler av <i>Herbert Lagman</i>	16
Vägen. Dikt av <i>Sigrid Schönberg</i>	17
Annonsen, familjenytt	18
Bemärksedag	20

Ivar Poëll

Estlandssvenska öden

Föredrag på Estlandssvenskarnas hembygd dag 23 augusti 1981

När vännen Hugo Mickelin för några månader sedan bad mig att hålla festtalet på Estlandssvenskarnas hembygd dag frågade jag honom om temat: "Du får tala om vad du vill", blev svaret. Det visar ju stort förtroende för föredragshållaren, men det kanske hade varit lättare om jag fått ett konkret tema, speciellt när man talar inför ett så blandat auditorium – blandat när det gäller åldersgrupperingar, blandat ifråga om upplevelser, blandat av riks-svenskar och estlandssvenskar osv. Många av oss är födda och uppvuxna på våra svensk-öar, andra tillhör en generation som aldrig sett sina förfäders hemland. Somliga har upplevelser från krig och flykt, andra har kanske varit med men var för små då, eller också är man född i Sverige och har bara hört sina föräldrar berätta om den gamla hembygden. Vi är emellertid alla svenskar, med svenska pass, men det finns chatteringar också här. Jag tror att många av er hade samma känsla som jag, när vi som flyktingar kom till Sverige: en tysk eller en afrikansk invandrare, som fått svenskt pass, var svensk, medan vi, som i alla tider sjungit "Hur härligt sången klingar på älskat modersmål . . .", med våra främlingspass betraktades som f d ester eller ryssar, och ändock har det sedan 1918 i våra estniska pass stått "Rahvus Rootsi" (nationalitet svensk) vilket var en fördel, enär det förenklade kontrollen vid utflyttningen. Det finns skillnader mellan svenskar och svenskar, och därför har jag alltid tyckt – oavsett vilket pass jag har, estniskt, ryskt, tyskt eller svenskt – att jag är och förblir estlandssvensk. Jag tror att vi allesamman – åtminstone den äldre generationen – känner det så idag.

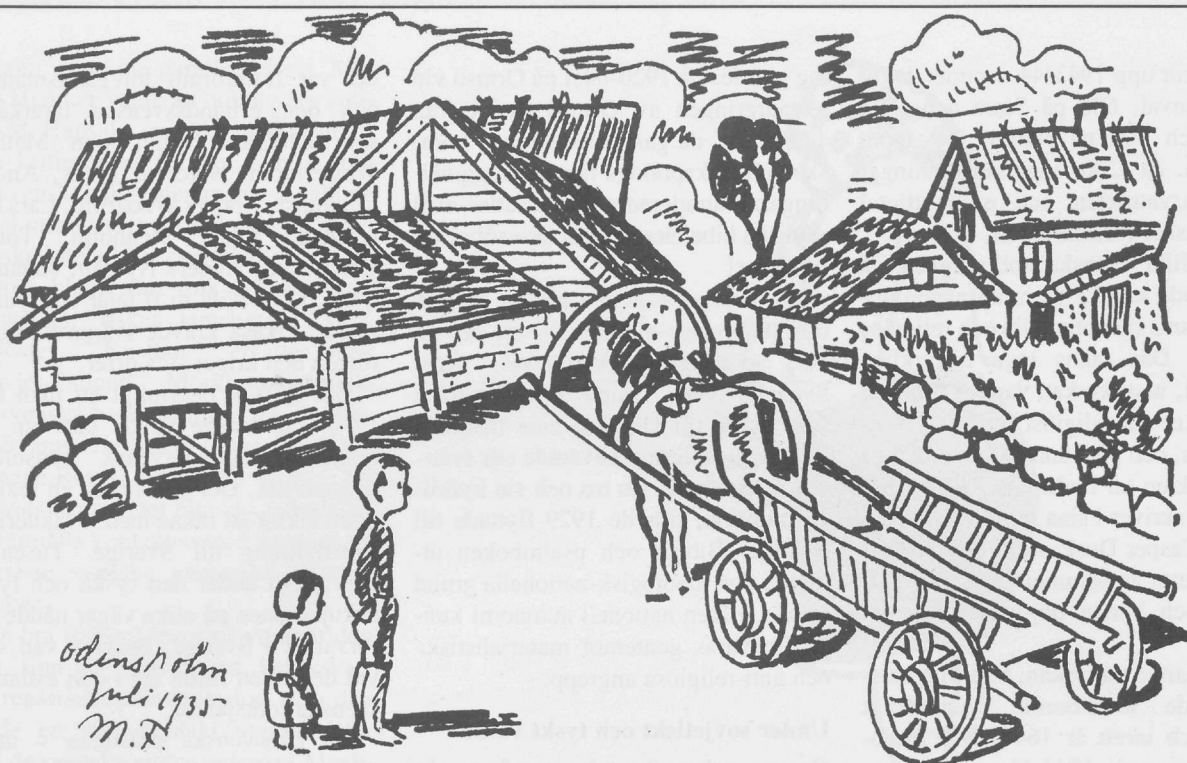
Jag satt vid öppet fönster på Gotland när jag förberedde talet och hörde samma Östersjövågor brusa som vi hört i vår hembygd på våra öar – vågorna som förde oss till frihet "Från fädernejorden till förfäders land" för att använda titeln på en akademisk avhand-

ling om Estlandssvenskarna, skriven av en sentida ättling till en av klagomännen från Ormsö på 1800-talet.

Gotland har mycket gemensamt med vår svenskbygd, inte bara i naturen, utan också i historien. Under den korta tid Estland var självständigt sökte sig många av våra ungdomar till Gotland, våra skutor färdades med varor på Gotland, och med största sannolikhet har under senmedeltiden, således på 1400-talet, invandring från Gotland till Estlands öar och kuster varit omfattande. Historien vet förtälja att förhållandet mellan Estlands öbefolkning och gotlänningarna alltid varit gott. Man vet att esterna på Ösel var fruktade sjörövare som ofta företog krigiska aktioner mot kusten på andra sidan Östersjön. Omtalat är härjningståget mot Sigtuna i slutet på 1100-talet och framstötten mot Skåne några årtionden senare. När dessa sjörövare återvände hem ingrep inte gotlänningarna, inte ens när dessa hedniska öbor med sina skepp lastade med krigsrov, som kunde bestå av både kyrksilver och kvinnor, på återvägen strök fram efter den gotländska kusten och t o m passerade Fårösund. Det fanns släktingar och vänner på båda sidor om Östersjön. I gengäld åtnöt gotlänningarna fred i hamnarna vid den estniska kusten.

Dokumenterat är att Svärdsbrödrorden, som i början på 1200-talet innehade makten i Reval, kallade en grupp på ca 200 gotländska köpmän till Estland, vilka senare bosatte sig på olika ställen vid Estlands kuster. Också när det gällde missionsverksamheten i Estland på 1200-talet var det framför allt cistercienserna från Roma kloster som deltog i landets kristnande, och det var också gotländska mästare som byggde de första kyrkorna i Reval i början på 1300-talet. Även Padis kloster, som ägde vidsträckt område av den estlandssvenska bygden, är byggt av gotlänningar.

Det var sådant Östersjöns vågor påminde mig om – enhetsbanden mellan

Odensholm
Juli 1935
M.F.

Odensholm. Teckning av kåsören och konstnären Mollie Faustman. – Liksom konstnärskollegan Bertil Damm var Mollie Faustman en trogen Hapsal-vän och brukade göra utflykter till svenskybderna.

vårt forna och vårt nuvarande hemland. Här mindes jag min bror Hjalmars ord – ”Det svenska blodet är bryggan över vattnet som skiljer”.

Kyrkolivet

Jag vill nu övergå till vår senare historia och som sig bör börja med kyrkan. Ur kyrkohistorisk synpunkt har året 1632 en viss betydelse för svenskarna i Estland. Det var det året Gustaf II Adolf grundade Dorpats universitet, och samma år kom från Västergötland teol.stud. Hasselblad dit för att läsa teologi. Familjen flyttade efter och släkten Hasselblad (Hasselblatt) har därefter i tio generationer försett Estlands kyrka med präster, av vilka många tjänstgjort på Nuckö och i Reval. Ödet ville att en av släktens företrädare i vår tid, dr Werner Hasselblatt (en av ledarna av den tyska kulturautonomin), var riksdagsman tillsammans med min far och Mathias Westerblom i det tysk-svenska minoritetsblocket i Estlands riksdag och kom att spela en roll vid estlandssvenskarnas överflyttning till Sverige.

Den religiösa traditionen och kyrkolivet bland Estlandssvenskarna varierade ganska starkt från ort till ort.

På Ormsö var den frikyrkliga, och speciellt den pietistiska och av Evangeliska Fosterlandsstiftelsen påverkade religiösa läran den dominerande.

Också på Nuckö och i Rickul spelade väckelserörelserna med ambulerande lekmanapredikanter en betydande roll. I bönehusen vid den s k ”bena” kunde man möta en synnerligen ekumenisk ordning bland frikyrkorna. Missionsförbundare, baptister, metodister, pingstvännen och kyrkans präster samlades till gemensam ”ben”. I regel hade varje större by ett bönehus, och det var inte alls ovanligt att ett bönemöte kunde pågå i 5 à 6 timmar. Oftast fick det vara kyrkoherden som öppnade och avslutade ”bena” – man kunde då räkna med att ”fan inte längre låg på kyrktaket”, dvs att ”benfolke” också kom till kyrkan. Bönemötena i bönehusen hölls aldrig under högmässotid, utan då gick man till kyrkan.

Mindre gott var samarbetet mellan präster och missionärer i slutet på 1800-talet. När missionären och skolläraren Lars Johan Österblom från Evangeliska Fosterlandsstiftelsen 1873 kom till Ormsö hade Östersjöprovinserna varit under ryskt valde sedan 1721. Den svenska befolkningen på öarna utmed Estlands kust blev mer eller mindre lämnad åt sitt öde och sjönk allt djupare i fattigdom och moralupplösning. På Ormsö fanns på den tiden 13 krogar, och man hade egna brännerier som försörjde dem. Österblom var egentligen kallad som lärare

till Ormsö, men när han såg folkets andliga nöd blev han deras missionär. 1876 utbröt på Tredjedag Pingst en stor väckelse över hela ön. Öns ägare, baron Stackelberg, var då utomlands, men när han kom hem fick han av Österbloms fiender (prästerna) höra ”att folket blivit tokigt och bara rände på bönemöten”. Man föranstaltade om visitation och rättegångar mot Österblom för att få honom hemkallad till Sverige, men Ormsöborna och även baron Stackelberg ställde sig alla på Österbloms sida. På 24 timmar insamlades 800 underskrifter, och Österblom fick fortsätta sitt arbete.

Så småningom engagerade sig också den grekisk-ortodoxa kyrkan i striderna. Man började locka över själar till denna kyrka, så att bara på Ormsö under en månad närmare 200 personer övergick till den grekisk-ortodoxa tron och Österblom blev tvungen att efter 13 års framgångsrikt arbete lämna Ormsö.

På Nuckö och i Rickul, där det dock inte hade gått så vilt till som på Ormsö, hade missionär Thorén utträttat ett gott arbete, men också Österblom verkade där i omgångar.

Ett undantag i denna frikyrkliga aktivitet utgjorde församlingarna i Reval och på Runö. Revals Svensk-Finska S:t Mikaelsförsamling, som på 1600-talet hade ca 4.000 medlemmar, hade

när vi bröt upp 1943/44 decimerats till 600 i Reval, 600 på Stora och Lilla Rågö och 200 på Nargö. Dessutom tillhörde ca 200 ingermanlänningar från Narvatrakten och ett trettiotal rikssvenskar församlingen.

Den lilla svenska folkgruppen på Runö hade kanske mera än någon annan bevarat sin nationella och religiösa egenart. Där fanns inga frikyrkliga samfund, utan kyrkan var det centrum från vilket allt religiöst liv fick sin inspiration, och på Runö var den dagliga husandakten en tradition. Kyrkoherde Schantz skriver i sina minnen från Runö om Casper Duskas ord om matbordet: "Detta är hemmets altare". Vardagen och bönen hörde samman på Runö.

Den gamla träkyrkan, S:ta Magdalena, hade Runöborna egenhändigt byggt och inrett år 1644. När Runöborna i augusti 1944 lämnade sin ö, firade kyrkan sitt 300-årsjubileum. Det var mig förunnat att vara med på m/s Juhan, som ankrade utanför Runö den 4 augusti 1944. Det var inte månet öga som förblev torrt vid avskedsgudstjänsten i kyrkan. Endast två familjer stannade kvar och vinkade farväl åt de över tvåhundra personer som avseglade med "Juhan".

Det svenska kyrkolivet i Estland under modern tid var präglat inte bara av ekumenisk öppenhet, utan det hade också en starkt nationell prägel. Utan sin nationella kultur med en genom århundraden i hård kamp prövad och stärkt självhävdesdrift skulle varken den svenska folkstammen eller den särart, som den representerade på det religiösa området, kunnat överleva. Det behövdes mycken seg egenvilja för att banden med svensk religiös och social kultur inte skulle upplösas, utan hållas fast knutna hos en minoritet som utgjorde knappa 0,8% av landets befolkning.

Kyrkan i diasporan är inte bara en nationell enhets religiösa, utan också dess nationella hemvist, och församlingens ledare, kyrkoherden, måste samtidigt i sin kyrkopolitik slå vakt om bevarandet av de nationella värdena. Det fjärde budet t ex, "Hedra din fader och din moder . . .", skulle inte tolkas enbart religiöst personligt, utan också nationellt. Så har också i regel de svenska präster som sänts till Estland förstått sin uppgift. Ett undan-

tag gjordes på 1920-talet på Ormsö vid restaureringen av Ormsö kyrka från 1200-talet, då gamla hävdvunna svenska och tyskspråkiga texter i väggmålningarna uttraderades och ersattes med estniska bibelcitrat – trots Ormsöbornas protester!

Ett vackert exempel på hur kyrkan och religionen bidragit till att bevara det språkliga fädernearvet utgör Svenskbyborna, som 1781 flyttade från Dagö till Ukraina men trots sin 150-åriga isolering bevarade sitt svenska modersmål, sin tro och sin kyrkliga tradition, tills de 1929 flyttade till Sverige. Bibeln och psalmboken utgjorde den ideologisk-nationella grund utifrån vilken nationell autonomi kunde försvaras gentemot materialistiska och anti-religiösa angrepp.

Under sovjetiskt och tyskt välde

Genom undertecknandet av tvångspakten mellan Sovjet och Estland den 28 september 1939 hade Estland de facto uppgått i Sovjetunionen. Pakten byggde visserligen på fredsfördraget i Dorpat från februari 1920 och tillät inte inblandning i parternas inre angelägenheter, men i och med att Estland fick överlämna flott- och flygbaser på de strategiskt viktigaste punkterna, tangerades på det starkaste Estlands suveränitet. Svensköarna Nargö, Rågöarna och Odensholm drabbades hårt av denna överenskommelse – öborna fick lämna sina boställen. Den nya biståndspakten skulle gälla i tio år men höll i praktiken endast 10 månader. Den 17 juni 1940 marscherade den röda armén in i Estland under förevändning att Estland skulle ha brutit pakt!

Så småningom blev det val till den estniska folkförsamlingen med bara en lista – inga svenskar fanns med på den – och man anhöll om att få bli ansluten till Sovjetunionen, trots att man gått till val för ett självständigt Estland. När så den tyska befolkningen i Baltikum hösten 1940 fick uppbrotsorder – en direkt följd av Molotov-Ribbentrop-pakten av den 23 augusti – gjorde Estlandssvenskarna stora ansträngningar att också få lämna landet, men det stannade vid att enbart 110 Rågöbor lyckades erhålla utflyttningsstånd, innan järnridån definitivt gick ner över svenskbygden. Från den tiden hade vi våra smärtsammaste förluster –

det var framförallt föregångsmännen och den estlandssvenska lärarkåren som åderläts. Namn som Mathias Westerblom, Nikolaus Bleses, Anders Lindquist, Anders Wikström, Lars Rosenblad, Johan Stenholm, Tomas Gärdström, Anders Nyman, Johannes Dans, Olof Pöhl m fl talar sitt tydliga språk. Likaså krävde tvångsmobiliseringen och kriget sina offer.

Det är fullt begripligt att man från 1939 inte längre kunde tala om någonslags estlandssvensk konsolideringspolitik. Det fanns bara en realpolitisk faktor att räkna med: evakuering, överflyttning till Sverige. Tusentals brev, som under den ryska och tyska ockupationen på olika vägar nådde anförvanter i Sverige, beskrev vad som vid den tiden rörde sig i den estlandssvenska folksjälen.

De rikssvenska prästerna – utom diakon Isaksson – hade återvänt till Sverige. Pastor Isaksson stannade kvar först på Runö och sedermera i Rickul. Av våra egna präster stannade min bror Hjalmar och jag och Alex Samberg, som förordnades till präst på Runö. Samtliga tyska präster hade också flyttat, vilket gjorde att jag i Reval även fick ta hand om den tyska församlingen. Tyska beskickningens personal var delvis kvar och dessutom den tyska repatrieringskommissionen – kontakter som senare, när det gällde våra förbindelser med de svenska ambassaderna i Moskva och Berlin, skulle visa sig vara nyttiga.

Det var uppbrotsstämning överallt i svenskbygden och kyrkan blev centrum – kanske mer än någonsin tidigare. Jag minns konfirmationerna sommaren 1940 på Nargö och Rågöarna och 1943 i Rickul och på Ormsö, där mellan 90 och 100 ungdomar konfirmerades. Kyrkorna på Rågöarna och Nargö överlämnades till den ryska militären – innan dess firades där gripande avskedsgudstjänster. Man diskuterade vad göra: vända fören direkt mot Sverige eller flytta till fastlandet. På Nargö blev den diskussionen inte lång, två båtar styrde fortast möjligt västeröver. Personligen kände jag också att situationen blev alltmer komplicerad och marken trängre.

För att slippa bli ansedd som samhallets parasit och betala den tioudubbla hyran och lika höga elräkningar som ålades oss präster, var det många prä-

ter som sökte sig parallellarbete. Min bror Hjalmar valde att också vara lärare vid Hapsals svenska gymnasium. Han kritiserades för det – bl a från rikssvenskt håll – men man var väl inte så väl insatt i våra förhållanden just då. Kanske inte alltid senare heller!

Oron bland vårt folk tilltog. Båtar beslagtogs, fisket lamslogs, S O V upplöstes, "Kustbon" ersattes med "Sovjet-Estland". Mörkast kändes det när svenska beskickningen med minister Svante Hellstedt i augusti 1940 lämnade Reval. Då fälldes mången tår i Revals hamn. Det blev nu svårare att upprätthålla kontakten med Sverige, ty närmaste svenska ambassad fanns i Moskva.

En bra förbindelse med yttvärlden blev, som jag förut nämnt, balttyskarnas repatrieringskommission. Via den kunde en viss kontakt upprätthållas med de svenska ambassaderna i Moskva och Berlin och även med Sverige. Jag själv fick med en av de sista tyska repatrieringstransporterna i april 1941 flytta till Tyskland – kanske som ett tack för att jag tagit hand om den tyska församlingen och därför fanns med i det tyska kulturautonomiregistret, ditsatt av deras ordförande, Helmuth Weiss, en gång riksdagsman tillsammans med min far.

I Berlin tog jag omedelbart kontakt med den svenska beskickningen och skrivelser överlämnades till svenska Utrikesdepartementet. Jag fick svenskt inresevisum och så småningom också tyskt utresevisum, men inget för återresa till Tyskland, varför jag avstod från resan till Sverige. Efter en tid blev jag präst vid svenska församlingen i Berlin och kom på det sättet i nära kontakt med ministern och ämbetsmännen vid svenska beskickningen. Härmed öppnades för oss en ny kanal till myndigheterna i Sverige.

Dr Ludwig Lienhard

Genom balttyska vänner på Auswärtiges Amt (tyska utrikesdepartementet) i Berlin fick jag kontakt med dr Ludwig Lienhard i juli 1941, d v s en månad efter det kriget mellan Tyskland och Ryssland utbrutit. Det var bestämt att dr Lienhard i augusti skulle delta i slaget om Estland. Vid mina första samtal med honom fick jag ett intryck av att han inte var särskilt väl informerad om Estlands svenskar. Han visste

visserligen att det fanns svenskar på olika öar, men hade fören ingen uppfattning om hur vi levde, vilka som var våra ledande män o s v. Vid flera sammanträffanden fick han all den information jag kunde ge, både muntlig och skriftlig. Vid sin avresa till Estland tog han också med sig personliga brev till bl a Herman Blees och Andreas Stahl i Reval, kyrkorådsledamot och lärare, och en förteckning på ledande Estlandssvenskar på Nuckö och Ormsö. I oktober uppenbarade sig min bror Hjalmar helt oväntat i Berlin och kunde meddela, att han träffat Lienhard och att mina brev nått sina adressater.

Det har varit mycken diskussion om Lienhards insats och om hans person. Låt mig här ge några personliga kommentarer. Lienhard var avdelningschef inom Auswärtiges Amt för Skandinavien. Såsom inkallad under kriget var han officer med specialuppgifter. Innan han kom till den baltiska fronten tjänstgjorde han i flygvapnet och blev sårad i slaget om England. Han talade en bra nordiska – en blandning av danska och svenska – och hade säkerligen en stark position både såsom officer inom Wehrmacht och sedermera, i samband med uppgifterna för Estlandssvenskarna, även inom Waf-

fen-SS, en elitavdelning inom den tyska armén. Han var tillräckligt kunnig och diplomatisk för att kunna åtaga sig specialuppgifter och ett sådant uppdrag fann han med Estlandssvenskarna.

Man kunde fångas av Lienhards entusiasm för det nordiska, och detta var säkert anledningen till att han från början fick så många estlandssvenskar med sig. Han var fast besluten att själv vara med vid den tyska framstöten i Estland och framförallt mot svensköarna. Hans skildring av stormningen av Ormsö (återgiven i Årsbok och kalender 1943) är både dramatisk och fylld av humor. Jag citerar honom här:

"Den 9 september 1941 är inne. Gryningsdunklet vilade ännu omkring oss, när vi samlades på den flacka stranden intill Hapsal. Vi står med klockan i hand. På slaget 3.45 har kustartilleriet order att påbörja musiken. På sekunden ljuder det första skottet och vi se i samma sekund jättepelare av eld resa sig på Vormsö. Nu börjar en ny musik. Mellan skotten höres Leuchters stormbåtar larma över havet, de är redan nära öns stränder. Strax därpå knattra och väsnas kul-sprutorna. Ryssarna på ön ha vaknat. Det ryska ö-artilleriet svarar. Men ingenting kan hindra Leuchters skaror,

Ormsökvinnor. Teckning av Bertil Damm

estlandssvenskar och finlandssvenskar och tyskar, att hoppa i land. Vi marscherar i raskaste tempo mot Söderby. Vi blir angripna av en klunga ryssar vid Rälby, men vi rensar upp nästet på ett litet ögonblick – vormsöpojarna kände till trakterna. Därefter går marschen mot Hullo, där det oförmodat uppenbarar sig några ryska plan över våra huvuden, som skjuter vilt på oss.”

Lienhard fortsätter att berätta om sin första kontakt med Ormsös bönder på vägen upp över ön. En bonde hade besvär med sin sugga, som skulle men inte ville grisa. Han bad Lienhard om hjälp – fick några goda råd och en sup, och suggan fick lite senare tio stycken rara kultingar. Lienhard menade att också han var från landet och att gubben tydligen lydde hans råd.

Det blodigaste slaget utkämpades kring Saxby fyrton. Ryssarna hade bitit sig fast där och här förlorade tyskarna många män, bl a också löjtnant Leuchter. En av de Estlandssvenskar som var med vid stormningen av fyrbåken berättade för mig, att när ryssarnas eld hade tystnat och man öppnade dörren till fyren, fann man bara en hög döda människor. Det måste ha varit en hemsk syn.

Lienhard beundrade ormsökvinnorna, som också under hårdaste artilleried satt och stickade. ”Utän de fem stickorna är världen ofullständig för vormsökvinnorna!”

Det är mycket möjligt att Lienhard drömde om ett Führerskap för Estlands svenskar. Inte helt utan eget initiativ lät han sig väljas till hedersordförande i Odalvärnet, medan han också var ledare för det estlandssvenska tinget. Att han samtidigt förhöll sig lojal mot sina överordnade och motsatte sig en överflyttning av svenskarna till Sverige, torde vara självklart. Jag var inte i Estland, när Reval och svensköarna stormades, men det går inte att förneka att tyskarna – åtminstone till en början – hälsades som befriare och att Lienhard, med den starka ställning han hade, kunde hjälpa Estlandssvenskar, som under den ryska ockupationen lojalt utövade sina plikter men av estniska aktivister beskyllts för samarbete med den ryska ockupationsmakten. Vi måste förstå att värdesätta den insatsen. Det var också ofta så, att den tyska militären

och civilförvaltningen utgjorde en lugnande faktor när estniska säkerhetstjänsten blev för aktiv. De bidrog säkerligen till att månget liv räddades vid ockupationsbytet.

Lienhard insåg dock i tid – när fronten i Ryssland började svikta – att även Estlandssvenskarnas öde snart skulle vara beseglat. Den tilltagande strömmen av flyktingar västerut var en annan realitet att räkna med. I god tid hade han också själv sett till att hustrun med de fyra barnen (hon var lärarinna) flyttade från Berlin till Stockholm. Önskemål om evakuering till Sverige av gamla och sjuka estlandssvenskar upptogs nu till behandling och transporter tilläts och igångsattes, den första i maj, de övriga hösten 1943, då tre resor med passagerarfartyget ”Odin” gick med major Mothander som svensk kontaktman. 1944 fortsattes evakueringen med m/s ”Juhan” och vid samtliga dessa s k ”legala” resor hade vi, som förberedde transporterna, med Lienhard att göra. Vi visste aldrig – från den ena resan till den andra – om eller när ”Juhans” nästa överfart skulle bli av. Lienhard var oberäknelig och godtycklig i sitt handlande, vilket starkt försvårade det förberedande arbetet med transporterna. Han kunde ofta, utan någon som helst motivering, ändra ”Juhans” destinationsort. Han lät då och då minutiöst genomsöka båten för att ev. hitta någon ung man i mobiliseringsåldern eller någon icke-svensk ombord. De hittades också, men det blev aldrig tal om något straff. Vi visste aldrig riktigt säkert var vi hade Lienhard och han visste knappast själv heller var han hade sina överordnade, som med- eller motarbetare. Att Lienhard hade stöd av general Litzmann (överkommisarie för Estland) visste vi, men att han samtidigt starkt motarbetades av den tyska säkerhetstjänsten SD (Sicherheits-Dienst), visste vi också.

Min bror Hjalmar berättade om en episod när tyska säkerhetstjänsten – efter 3:e eller 4:e ”Juhan”-resan – försökte förhindra ytterligare transporter, åtminstone under Lienhards ledning. En av cheferna i säkerhetstjänsten, överste Kortkampf, kallade Lienhard och Hjalmar Pöhl upp till sitt tjänsterum, närvarande var också en annan av SD-cheferna vid namn de Buhr, av baltisk härkomst. Det blev en hård

ordväxling. Kortkampf drar sin pistol, lägger den på bordet och säger: ”So geht's nicht mehr weiter!”. (Så här kan det inte fortsätta.) Men Lienhard är inte sen i vändningarna, även han drar sin pistol, lägger den på bordet och säger: ”So geht's wohl weiter!” (Så kan det nog fortsätta!). Vid anblicken av dessa två hårdföra herrar blev min mindre militante bror Hjalmar naturligtvis lite rädd, men han och de Buhr lyckades förmå herrarna att stoppa in sina pistoler i hölstren igen. Den gången blev det ett längre uppehåll mellan transporterna, men så småningom kom de igång igen.

Innan nästa transport kom iväg, hade dock de Buhr, Kortkamps närmasste man, som vi i vår kommitté uppskattade mycket, skjutit sig. Anledningen till självmordet fick vi aldrig veta. Det behövde inte ha med uppträdet i Kortkamps tjänsterum att göra, men det var känt att Lienhard och de Buhr umgicks en del privat. Vi saknade därefter de Buhr som den medlande länken mellan stridiga parter vid förhandlingsbordet.

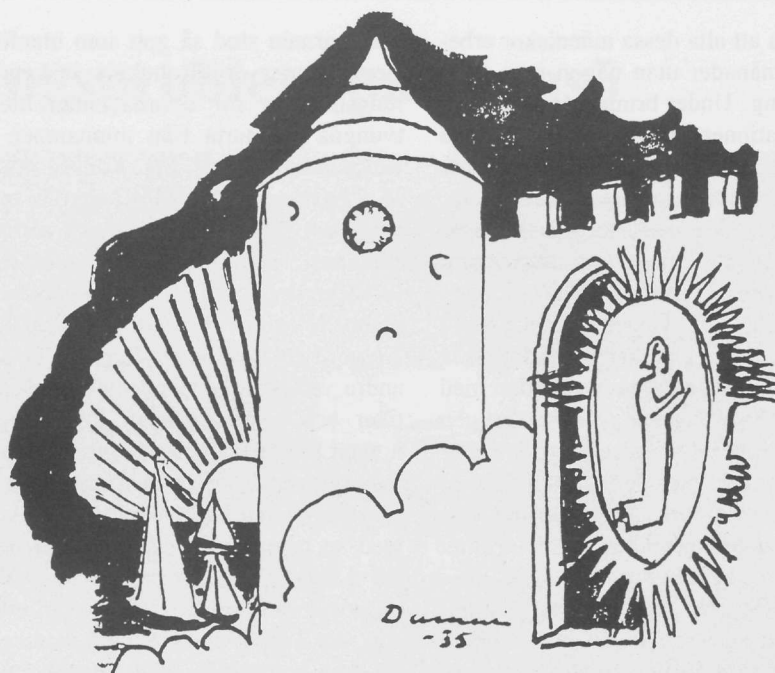
Tilläggs kan att efter krigsslutet kammarherre Dickson, major Mothander och prostén Hjalmar Pöhl med sina utsagor hjälpte Kortkampf från att ställas inför domstol för krigsförbrytelser.

Man har velat kalla Juhan-transporterna legala. Den som hade möjlighet att på nära håll följa med händelserna fick nog sin uppfattning med det snaraste korrigerad. Varje färd över Östersjön inrymde så mycket av dramatik, som utspelades både före och efter avresan, att här inte kan talas om någon hållfast överenskommelse. Alla de s k legala transporterna var en flykt undan de makthavande med allt av order och kontraorder som följer med i dess släptåg. Bakom kulisserna var det nu en maktkamp, i vilken både Auswärtiges Amt, den tyska säkerhetstjänsten, SS och den civila förvaltningen i Estland deltog. Vill man sammanfatta händelserna under åren 1942–44, så var överflyttningen ett utnyttjande av motsättningarna mellan representanter för inrikes- och utrikesärenden, militär och säkerhetstjänst, ”samordnat” med Estlandssvenskarnas egna initiativ med småbåtar, som hos den ena myndigheten försvårade, men hos den andra underlättade transporterna. Medan myndigheterna rivaliserade

med varandra, arbetade våra kommissioner i Reval och på öarna framgångsrikt. Ett juridiskt hållbart tillstånd till överflyttning fick vi i september 1944 – eller när den andra ryska ockupationen nästan redan var ett faktum.

Det resultat som vi Estlandssvenskar nådde med Lienhards hjälp måste bedömas som positivt. Det finns handlingar som bevisar, att Lienhard, vid min bror Hjalmars återkomst från en av sina Sverige-resor, avsåg att låta häkta honom och ställa honom inför krigsrätt, tydligen enär han förordade en överflyttning. Det är heller inte omöjligt att Lienhard stod bakom ordern när jag själv blev häktad, bl a beskyldd för att ha förmedlat brev till Sverige. Genom Kortkampfs och de Buhrs ingripande återfick jag friheten efter en veckas fångenskap. Herman Marcus, Grönberg och många andra som arbetade med överflyttningen fick lida under Lienhards nycker, men trots detta tar jag honom i försvar. Hade Lienhard, med de förbindelser han hade, på allvar motsatt sig en överflyttning är det inte säkert att den skulle ha avlöpt så lyckligt som den nu gjorde. Jag tror att man i Lienhards fall kan säga att "otack är världens lön". Mot den hetspropaganda som en del av den svenska pressen satte igång mot Lienhard i Sverige senhösten 1944, och som också vissa personer som fått – eller inte fått – följa med "Juhan" deltog i, förmådde varken kammarherre Dickson, riksantikvarie Curman eller professor Hafström – som samtliga visste vad Lienhard gjort för Estlandssvenskarna – göra något. Lienhard utvisades på livstid från Sverige. Han köpte marinskonaren "Falken" och seglade till Argentina, där han vistades i närmare 20 år. Jag besökte honom för ett antal år sedan i hans dåvarande hem i Flensburg – nu var det inte längre den spontane, livsglade Lienhard från krigsåren, utan istället mötte jag en desillusionerad man, som levde i synnerligen trånga ekonomiska förhållanden och var drabbad av hjärtsjukdom. Han dog för nästan exakt ett år sedan i sin hemstad Flensburg.

När vi bedömer Lienhard skall vi också veta att det var fråga om en helt och hållet frivillig insats han gjorde, t o m med risk för livet, som t ex vid stormningen av Ormsö. Historien kommer säkerligen att bedöma hans

Den stad som låg närmast svenskbygden var Hapsal med mäktig ruin av en medeltida biskopsborg. I borgkyrkans fönster visade sig under månklara augustinätter "vita damen". Detta har inspirerat konstnären Bertil Damm till ovanstående teckning.

insatser på ett annat sätt än den svenska regeringen gjorde 1944.

Hur gick överflyttningen till?

Vi hade sk ortskommittéer på olika platser i svenskbygden, som sammanställde personlistorna. Tyskarna fordrade att speciella formulär skulle ifyllas och det var krångligt för många, men de fick då hjälp hos ortskommittén. Ansökan ställdes till Estlandssvenska Centralkommittén i Reval, men också någon gång direkt till Generalkommissariatet som hade låtit trycka egna formulär. Redan dessa dubbla ansökningsformulär återspeglade motsättningarna mellan myndigheterna. Visserligen samarbetade Lienhard med Generalkommissariatet, men han ville också ofta gå egna vägar.

Besvärligt var det ofta med kontakterna till landsbygden: telefonförbindelserna var opålitliga, posten ännu mer, vår gengasbil strejkade ofta etc. När vi fått in listorna till Centralkommittén, sammanträdde en "blandad kommission" för att gå igenom dem. Den bestod av 2 Estlandssvenskar (Herman Marcus och jag), 2 man från tyska SD och 2-3 man från estniska säkerhetstjänsten. Vi hade sällan några svårigheter med tyskarna i kommissionen, där var samarbetet gott. Vi kunde ibland i förväg informera dem om vilka personer vi ville ha med och de

hjälpte oss; ibland kom tyskarna med sina önskemål och vi hjälpte då dem. Besvärliga var däremot esterna. Det hände att estniska kulturpersonligheter, politiker och vetenskapsmän någon gång vänt sig direkt till tyskarna, som då gav oss namnen på vederbörande, och vi tog dem med på våra listor. Då var det den estniska säkerhetstjänsten som ofta försökte hindra dessa människor att få utvandra. Hade esterna visat större förståelse, tror jag att mycket hade löpt ännu bättre och vi hade kunnat få med många fler personer. När listorna genomgått sändes de antingen till Generalkommissariatet eller till tyska SD med Kortkampf och de Buhr (efter dennes död löjtnant Wassermann) eller också tog Lienhard direkt hand om dem. Det fanns aldrig någon riktig, fastställd ordning, men detta kunde man inte heller begära. När kommissionen gjort sitt rapporterade vi till förbindelsemännen på resp. svenskorter och folk fick sedan själva se till att de kom till Rohuküla. Det hände att passagerarna ibland fick vänta många dagar och nätter innan "Juhan" kom. En gång berodde förseningen på storm, men oftast på papperskrig eller försörjningsdröjsmål. Lienhard följde varje gång med på resan.

Vi hade ett hårt arbetande team på Centralkommittén (Estlandschwedische Verbindungsstelle) och vi får inte

glömma att alla dessa människor arbetade i månader utan någon som helst ersättning. Under brinnande krig och i nödsituationer har man annat att tänka på än ekonomiska fördelar. Jag vill här ännu särskilt nämna doktor Lindeberg, som medföljde de flesta transporterna – det var inte lätt att vara läkare ombord – och så givetvis hela "Juhans" besättning med kapten Männapsoo i spetsen. Hur slutligen förhållandena var för resenärerna på överfärden med "Juhan" vet jag inte, men säkerligen var det ingen lyxfärd. Plats fanns för 300 personer, men det var ofta dubbelt så många ombord. En gång utökades t o m antalet resenärer med ett litet barn, som föddes ombord! På kajen i Rohuküla var det nästan alltid Lienhard som var kontrollant. Ibland fastnade någon person med falska papper – Lienhard tittade på händerna och tyckte att de knappast var en bondes eller fiskares, men det blev aldrig någon otrevlig påföljd. De tyska vakterna, som stod på kajen vid "Juhan", var ofta både hungriga och törstiga, och givetvis utnyttjades dessa mänskliga sidor för att smugla folk ombord efter det den officiella kontrollen var över. En törstig tysk vaktman råkade t o m en gång följa med till Stockholm. Man fick klä honom civilt i Sverige för att undvika att han internerades! En mycket värdefull insats gjorde numera avlidne Revalssvensken Adolf Mattson som tillhörde tyska SD och några gånger var deras kontrollant på kajen. Då var det lättare att få ombord personer med inte helt äkta papper. Tacket – också för hans del – blev, att han i Sverige fick sitta i fängelse ca en månad. Ibland förvånar man sig över människors förmåga att anklaga t o m sina hjälpare och livräddare.

Den sista båtresa gjordes med m/s "Triina". "Juhan" vågade inte återkomma mera. Vi hade med Kortkampfs och dr Wendts hjälp, den senare direktor på inrikesförvaltningen, fått tillstånd till en båt på ca 1.000 ton med beräknad plats för 7 à 800 personer, men den estniska säkerhetstjänsten motsatte sig detta. "Varför ska svenskarna få våra båtar, när vi själva behöver dem?" (Den 1.000-tonnaren kom senare till Sverige med endast ca 100 personer ombord!) Istället fick vi "Triina" som var 3 gånger mindre. Dröjsmålet gjorde att vi inte hann –

ryska armén stod så gott som utanför Revals murar – till Rohuküla, utskeppningshamnen för öborna, utan blev tvungna att starta från minhamnen i Reval, där "Triina" låg. Kanske skulle vi ha hunnit också till Rohuküla, om vi genast fått den förstnämnda båten. "Triina", som fylldes till relingen, lyckades dock ta flera hundra personer ombord, varav närmare hundratalet Nargö- och Revalssvenskar. De flesta andra var estniska intellektuella, politiker och vetenskapsmän. Vid bordningen kunde knappast någon kontroll mera utövas – det var närmast panik i hamnen – men Lienhard lurade folket med att båten skulle gå till Tyskland, varpå många lämnade den. Den lättade då ankar och seglade till Koplihamnen, där Lienhard hade lovat vänta på oss från kommittén, vilket kanske var naivt att tro på. Med motivering att hamnen skulle sprängas satte han kurs direkt mot Sverige. – Hamnen har ännu i denna dag inte sprängts!

Min bror Hjalmar och jag hade för alla eventualiteter dock garderat oss och lyckats få plats på estniska överbefälhavarens snabbgående motorbåt och kunde så natten därpå – samtidigt som ryssarna marscherade in i Reval – lämna staden och via Hangö så småningom ta oss till Sverige. Herman Marcus hamnade på Ösel och fick därifrån iväg ett förtvivlat meddelande till riksantikvarie Curman, att man skulle sända en båt efter honom. Det blev ingen reaktion från det hållet, men Marcus lyckades ta sig till Tyskland och därifrån så småningom till Sverige. "Underbara äro Herrens vägar . . ." kunde man kanske här säga. Genom att Marcus kom till Tyskland kunde han nämligen därifrån medverka till att ett hundratal personer fick komma till Sverige.

Statistiken visar att 3.700 svenskar kom med "Juhan", därutöver säkerligen ett tusental ester, 2.300 flydde med småbåtar och några hundratal kom från Tyskland. Omkring tusentalet blev kvar – de hann ej eller ville inte följa med, eller också var de mobiliserade. Ett tjugotal har återvänt till Estland och ca 100 emigrerat till USA och Canada.

Det var modiga insatser som gjordes med småbåtarna – och de kunde göras under den tyska ockupationen. De skulle däremot varit otänkbara under

rysk regim. En gång vet jag att tyskarna ilsknade till när man från en flyktbåt använt vapen emot dem, men fö fick alla som ertappades vid flyktförsök gå fria från straff. Ändock var det ofta män i mobiliseringsålder som tog till flykten. Vid ett tillfälle hjälptes ett tjugotal personer av en tysk patrullbåt ombord på "Juhan". Vi hade kommit överens om att "Juhan" skulle ankra utanför Dagö och där vänta på patrullbåtens ankomst. Tyskarna avstod från varje form av ersättning för hjälpen, men ombordvarande resenärer på "Juhan" gav dem skinkor, smör och kanske också någon god dryck. Tyskarna tyckte tydligen att det var ett spännande äventyr och även Lienhard accepterade den aktionen.

Jag tror det var bäst som skedde – att händelserna tvang oss återvända till fäderneslandet. Man kan göra tankeexperimentet: Vad skulle ha hänt med den svenska folkstammen

- 1) Om Estland förblivit självständigt? Kanske hade svenskbygden så småningom mer eller mindre blivit ett ålderdomshem. Redan före kriget under de år då en alltmer tilltagande chauvinism utvecklades bland esterna, flyttade många ungdomar till Sverige. Esterna hindrade oss då att slå vakt om vårt svenska arv: estniska bynamn infördes och estniska kommunalsekreterare insattes, svenska lärare omplacerades och man förde över huvud taget en synnerligen njugg anslagspolitik för svenska kultursträvanden.
- 2) Om tyskarna vunnit kriget? Vi hade säkerligen inte heller fått det bra med en tysk som kommissarie och ledare för vår folkgrupp. Även då hade utflyttningen fortsatt.
- 3) Under sovjetiskt välde hade vår folkgrupp kanske förblivit mest intakt, tillstånd till utflyttning skulle knappast ha givits, men troligen skulle svenskheten också då ha eliminerats.

Det var därför säkert bäst som skedde. Om någon generation finns inte många Estlandssvenskar kvar. Från år 1150 till år 1944 har vi förvaltat vårt svenska arv och vårt svenska språk och jag tror att den folkspillra, som så ofta blivit slagen av historiens hårda piska

Utvecklingsproblem på Ormsö

I "Rahva Hääl" (Folkets Röst) nr 255 den 4 nov. 1981, utgiven i Reval, Estland, ingår en intressant artikel "Vormsi saare arengumured", som jag enligt följande försöker återge i översättning. Som artikelförfattare har angetts Karl Öismaa.

HM

Ormsö är till sin yta Sovjetestlands fjärde ö. Befolkningsproblemen på den 93,9 km² stora ytan är kända för länge sedan.

Avståndet till fastlandet skapar svårigheter med försörjningen, och ännu större besvär vållas kommunikationen med distriktscentra på fastlandet och med huvudstaden.

Ej heller kan man på kvällen åka in och gå på teater. Till öns lilla folks hus förrirrar sig sällan något kollektiv med gästföreställningar. Problemen hårdnar i omvänd proportion till invånarantalet på ön: ju färre boende, desto mera tryckande vardagsproblem.

Befolkningen på Ormsö har märkbart större svårigheter än grannöarnas invånare och de yppar sig mera kännbart än på Ösel, Moon och Dagö.

Ön är mycket glest befolkad. När Ormsö före kriget var hem för 2500-3000 invånare, är siffran nu drygt 300. Efter kriget grundades på ön många småkolhoser – därav två för fiskarna. Strax därpå förvandlades kolhosen till sovhos, då de till ön nyinflyttade saknade erforderliga grundkunskaper i kollektivjordbruk.

(Kolhos: kooperativa sammanslutningar. Sovhos: kollektivitet i statens regi. Enligt officiella uppgifter fanns föregående år i hela Sovjetestland 143 kolhoser och 158 sovhos. Översättarens anm.)

men alltid ånyo rest sig och i 800 år bevarat sitt svenska arv, säkerligen också positivt bidragit till det lands välgång, vars historia vi nu tillsammans delar.

Jag vill sluta med det valspråk min far Hans Pöhl hade. Orden är hämtade ur Ordspråksboken (16:3) och lyder: "Befall dina verk åt Herren, så hava dina planer framgång". Vi Estlands-svenskar har för det mesta följt den devisen och det har gått oss väl i händer.

Glada ormsöflickor på trettioalets fridfullt grönskande Ormsö. Översättarens fotoinnehav

Den glesa bosättningen krävde en mera omfattande mekanisering av jordbruket än vad kolhosen orkade med.

Även fiskarkolhosen dog ut, och de få i fisket engagerade invånarna räknades in i Hapsals fiskarkolhos. Fiskarnas hemman anslöts till sovhos. Således förvaltar dagens sovhos 3/4 av öns yta medan den övriga delen tillhör länets skogsförvaltning.

Förbindelsen med fastlandet har varit ett bekymmer under åren. Från Sviby till Rus (Rohuküla) är det ett tjugotal km. I årtal upprätthölls förbindelsen mellan ön och fastlandet med en mindre båt. De större transportererna skedde med sovhosens präm. Förbindelsen var i gång från islossningen på våren till höstens isbildning. På vintrarna åkte man över isen i släde eller bil. På våren och hösten saknades förbindelse med fastlandet under flera veckor, ibland i månader.

För närvarande upprätthåller prämen "Vormsi" förbindelsen med ön. Öns befolkning är skyldig ett tack för detta arrangemang till den från Hapsals valdistrikt delegerade medlemmen i Högsta Sovjet – sjöfartsministern Timofei Guzenko. På vintern står prämen still. Under den tid, då isen bär, är bilen kommunikationsmedel. Per flyg, som landar på en åker, upprätthålls nödförbindelserna. Öns problem behandlades på Sovjetestniska ministertödet sommaren 1979. Givna direktiv behandlades därefter av beslutstafarna i Hapsal efter en utflykt till ön.

Framförallt var förbindelsen med fastlandet under behandling. Man lovordade besättningen på prämen "Vormsi". Prämen har ju gått tre regelbundna turer per dag, även extraturer förekommer. Den transporterar till ön nödvändiga konsumtionsvaror, gödsel, maskiner o.s.v.

Förbindelsen med fastlandet kommer att bli bättre när farvattnet muddrats så pass att den isbrytare, som håller farleden öppen mellan fastlandet och Dagö, kan komma in i Sviby hamn. Då kommer Ormsö att få sjöförbindelse med fastlandet året runt.

Den ekonomiska rörelsen vid hamnen i Sviby redovisas för närvarande i sovhosräkenskaperna med en årsförlust av 12.000 rubel. (100 svenska kronor 12,98 rubel/Övers.)

Sovhosen betalar årligen ca 15.000 rubel för prämtransporterna, en utgift som förvaltningarna på fastlandet ej behöver kännas vid. Befolkningen på Ormsö hade hårda ord att säga om vägförvaltningen i Hapsal. Enbart grusvägar på ön och farbarheten är beroende av hur ofta "maskinen" jämnar vägbanan. Hästfordonet och cykeln är de vanliga färdmedlen, men cyklandet är mycket mödosamt på grund av små runda stenar och hål i vägbanan. Om öbon behöver få bilen reparerad, måste den transporteras till fastlandet, något som naturligtvis inte är så enkelt.

Nu är att hoppas, att byvägen i öns centrum Hullo asfalteras. Under somrarna har vägen hittills varit täckt av

dammoln m.m.

Affären i öns centrum Hullo förses tillfredsställande med varor från distriktets kooperativcentral. Under sommarmånaderna har dock rubbningar inträffat. Då kommer till Ormsö veckoslutsseministrare, och öns befolkning överstiger den normala. En del jordbruksprodukter tar då slut innan varorna från åkern eller ladugården hunnit fram till affären. Den fast bosatta befolkningen har två skilda uppfattningar om de semestrande. En del kräver, att de borde minska till ett fåtal, medan andra anser att besökare utifrån bör finnas i större antal. Detta för att isoleringen ej skall fördjupas ytterligare. Det förefaller ändock rimligt att så länge öns invånare är så få, bör antalet besökare begränsas.

Instruktioner från Sovjetestlands ministerråd satte fart på händelserna. Men öns problem kan lösas bara genom att påskynda sovhosens finansiella och sociala utveckling. Hittills har den finansiella sidan utvecklats på ett mycket varierande sätt. Man har bedrivit grisuppfödning och hållit pälsdjur. Får och kor har man dock tänkt på i första hand; de är för närvarande de enda stora husdjuren. För ett par år sedan mjölkade en ko under 3000 kg, nu ett parhundra kg över 3000.

Vid planering av sovhosens utveckling har man kalkylerat med att hålla sig till nuvarande antal kor. Men fårens antal vill man öka till 5000.

Det må tilläggas att framställningen av mjölkprodukter sker på ön. Varje resenär till ön medför därifrån Ormsösmör för den goda smakens skull. Samma gäller ormsöbrödet.

Fårskötseln kommer att bli den huvudsakliga djuraveln på ön. Första steget i den riktningen togs med att ett byggnadskomplex för en fårfarm uppfördes i byn Kärrslätt.

I stallbyggnaderna finns utrymme för 600 tackor som grundjord samt utrymme för foderlagret. Farmen uppfördes av Hapsals Kolhos' Byggnadskontor.

Fåren klarade vintern gott, fortplantade sig och gav ull och har under sommaren livnärt sig mycket bra.

Under den tid fårstorfarmen har varit i drift har samlats erfarenheter med en del missräkningar, varav lärdom tas. Den energiske sovhosdirektören Artur Nitov anser att man ej skall for-

Ormsögumma vid sin grind någon gång under trettioalet. Översättarens fotoinnehav

cera fåravelns utveckling. Ett får förefaller vara uthålligt och anspråklöst i en mindre hjord, men epidemier och andra faror hotar i en större.

För uppfödande av 5000 får måste hela strandremsan med enbuskar på betet samt andra mindre markområden utnyttjas. För erhållande av foder över vintern måste minst 700 hektar mark odlas. Där växer f.n. småskog.

Enligt den aktuella planen just nu kalkyleras med nyodling av 150 ha mark.

För utveckling av fåraveln i planerad omfattning erfordras att flera större farmer byggs och att ett flertal fåruppfödare anställs och utbildas.

Sovhosen har brist på arbetskraft. I administrationen finns något över 100 arbetare. Det är nödvändigt att få ökad arbetskraft från fastlandet. För dessa, liksom för flera arbetare nu, erfordras bostäder.

Så har vi närmat oss byggnadsverksamheten, öns verkliga flaskhals. Mycket lite har byggts hittills. Under en längre tid ansåg man att på Ormsö fanns flera tomma hus – låt öborna rusta upp dessa till bostäder! Efter kriget borttransporterades hus från Ormsö till Hapsal och används där ännu i dag som bostäder. Men de tomma husen på ön har fått förfalla helt. De bebodda husen har blivit gamla.

Artur Nitov meddelade, att i Hullo kommer att byggas 5 enfamiljshus "Ants" under nästkommande år och ytterligare 10 sådana under en femårsperiod. I Sviby kommer 4 radhus att byggas. Sovhosen behöver dock många fler bostadshus. Samma gäller fabriks- och ekonomibyggnader.

Demograferna (de som studerar befolkningens sammansättning och förändringar/Övers.) har kommit fram till att ett samhälle på landet bör omfatta 1000–2000 invånare. Härigenom skulle en boende inom samhällsregionen kunna komma i åtnjutande av alla de förmåner samhället kan erbjuda. Därför borde invånarantalet på Ormsö vara minst tre gånger större än det är för närvarande. Först efter det att befolkningsantalet ökat på Ormsö kan flera brister i det sociala avlägsnas.

Kulturhusets verksamhet är mer än tillbakadragen. Till skolans första klass fanns i år inga nykomlingar. Då det finns så få ungdomar är det även besvärligt med giftermål.

För utveckling av sovhosens administration krävs ökad arbetskraft. Det kanske vore klokast att till sovhosen överlåta förvaltningen av skogarna på ön. I dag transporterar skogsförvaltningen skogsprodukterna från ön till fastlandet. De skogsprodukter, som sovhosadministrationen behöver till byggen måste hämtas från fastlandet, om det finns något att komma över. Varför skulle sovhosen inte kunna ha egen snickeriverkstad, varifrån öborna kunde få dörrar, fönsterramar och enklare möbler. Då skulle man slippa den besvärliga och dyra transporten av virket till fastlandet och därifrån som färdig produkt tillbaka till ön.

Sovhosen skulle även kunna ha förädling av fårull och skinn. Det råder inget tvivel om att sådan verksamhet på ön skulle vara lönande. Om sovhosen hade mer arbetskraft och finansiella medel till sitt förfogande, skulle det vara möjligt för ön att på egen hand

FRÅN NARGÖ

Här nedan följer ett antal uppgifter som komplettering till August Schmidts artikel i Kustbon 4/1981.

Nargöhemman som under tiden kring sekelskiftet och fram till första världskriget hade arrendekontrakt och därmed lotsningsrättigheter samt översikt över den manliga ungdom som gått till sjöss och stannat utomlands eller återvänt till Estland. Uppgifterna är ur minnet upptecknade av kapten August Schmidt år 1967 och gör inte anspråk på att vara exakta.

Hemmansägare på Nargö med arrendekontrakt och lotsningsrätt

Söner

Till sjöss eller utomlands

Återk.

Kvarst.

Befäl

Drunknade

1. Johannes Ambrosen	Artur Ludvig			X X	
2. Voldemar Ambrosen	Adolf Arvid Erik Ernst Valfred Wilhelm Fridolf		X X X		
3. Alexander Berg	Karl				X
4. Gustav Berg	Gustav				
5. Herman Berg	Bernhard Edmund Johannes	X	X		
6. Jakob Berg	Leopold Sigfrid	X			Vpl.
7. Kristjan Berg	Frans Nils Karl	X		X	

lösa utvecklingsproblemen och dagens bekymmer.

OBS att ovanstående är en översättning. *HM*

Fotnot

1850 års revision förtäljer att på Ormsö bodde 1.568 svenskar jämte ett antal ester. Vid folkräkningen i republiken Estland år 1934 registrerades 2.425 svenskar på Ormsö – drygt 1/3 av hela svenska befolkningen i Estland. Under historiens gång har ormsöbor flyttat ut från ön – till Finland, Sverige och till övriga länder och världsdelar (sjömän). Ej att förglömma det 20-tal, som år 1855 utvandrade till Saratov i södra dåtida Ryssland.

Under åren 1943–1944 anlände till Sverige 2.123 ormsöbor. Antalet deporterade från Ormsö 1941 och 1949 blev det största i Estlands svenskbygd. Tvångsmobiliseringen 1941 förde bort männen i den bästa åldern. Av dessa överlevde ett 30-tal och återvände, några av dem har kunnat återförenas med de sina i Sverige, några har bosatt sig på estniska fastlandet. Ett 10-tal svenskar lär finnas kvar på Ormsö. Flykten från Ormsö till Sverige 1944 krävde 12 Svibyborgs liv. De försvann i Östersjövågorna.

Vissa av uppgifterna har jag tyvärr inte kunnat kontrollera. Det var t ex inte brukligt på Nargö att far och son hade samma förnamn som exempelvis

Reinhold BERG och sonen Reinhold Alexander BERTELSON och sonen Alexander

Oskar ROSEN och sonen Oskar Johannes ROSEN och sonen Johannes

Det är därför tänkbart att det kan röra sig om samma person.

Hur som helst ger uppställningen en ganska rättvisande bild av antalet ungdomar från Nargö som gick till sjöss: inte mindre än 41 av 105 (Bernhard Schmidt studerade utomlands). Hälften av dem återvände inte. Anmärkningsvärt är också, att var fjärde yngling som gick till sjöss studerade i navigationskola och blev fartygsbefäl. Om dem som blev lotsar i Suurop eller hamnlotsar i Reval under mellankrigstiden saknar jag tyvärr uppgifter.

Före år 1890 flyttade följande ungdomar från Nargö:

Karl HOLM

Adolf JURGENSON, hamnarbetare i New York

Daniel MATTSON, gick i missionskola i Sverige

(Forts. nästa sida)

8. Reinhold Berg	Alfred Reinhold Richard Vallentin Viktor				X X X X X
9. Matias Berg	Karl Leander				X
10. Alexander Bertelson	Albert Aleksander				
11. Gotleb Bertelson	Enok Johannes				
12. Karl Freiberg	Eduard Ludvig				Vpl.
13. Fredrik Holm	Alfred Benjamin Emil Karl				X X X
14. Ludvig Holm	Frans Kornelius Nimrod Teodor			X	X X USA Vpl.
15. Arnold Jurgenson	Efraim ??			X	X X
16. Kristjan Jurgenson	August Adolf Vilhelm				X USA

17. Klaus Klammas	–		
18. Amandus Kuun	–		
19. Eduard Kuun	Alfred		
	Axel		
	Emil		
20. Fredrik Kuun	Artur		
	Erik		X
	Gunnar		
21. Karl Kuun	Edmund	X	
	Valentin		
22. Kristjan Kuun	Oskar		
23. Eduard Luther	–		
24. Fredrik Luther	Albinus		
	Osvald		
	Randolf		
	Sakarias		X
25. Gotleb Luther	Artur		
26. Hindrik Luther	Elias		
	Engelhard		
	Julius		
	Reinhold		
27. Jakob Luther	Johannes		
28. Johannes Luther	Daniel		
	Isak		
	Ludvig		
	Poul		
29. Rudolf Luther	Bernhard		
	Osvald		
	Randolf		
	Richard		
30. Matias Mattson	Daniel		
	Erik		
31. Henrik Mattson	Alfred		
	Konrad		
32. Frans Mattson	Albert		X
	Karl		X
	Matias		
33. Johannes Markus	Axel		
	Karl	X	
34. Ludvig Markus	Bernhard	X USA	
	Gotfred	X USA	
35. Jakob Rosen	Frans		
	Julius		X
	Vallentin		
36. Alexander Rosen	Leander		
	Leonard		
	Vilhelm	X	
37. Metusalem Rosen	Isak		
	Osvald		
	Reinhold		
38. Oskar Rosen	Evald		
	Oskar		X
	Vilhelm	X	
39. Voldemar Rosen	Kornelius	X	
	Valfred	X USA	
40. Johannes Rosen	Frans		
	Isak	X	
	Johannes	X	

(Forts. nästa sida)

Kulturell belöning

Chefredaktör Juhan Kokla tilldelades av Esternas Representation i Sverige 1982 års kulturpris på 5.000 kr.

Denna organisation högtidlighöll sitt 25-årsjubileum med festlighet i Wenner-Gren Center i Stockholm i oktober 1981, där invandrarminister Karin Andersson högtidstalade. Årets kulturpris – det tjugoförsta i ordningen – överlämnades vid Representationens sammankomst den 13 mars i år.

Juhan Kokla är chefredaktör för Eesti Päevaleht (Estniska Dagbladet), med redaktion i Eesti Maja, Wallingatan 32 i Stockholm. Tidningen utkommer två gånger per vecka på estniska, i regel med "EPL i korthet" på svenska.

Skolkamraten Juhan Kokla från Hapsal, född i juli 1915, är förtrogen med estlandssvenska förhållanden, känner många estlandssvenskar och är välkänd av f.d. elever från skolan i Hapsal.

Gratulerar!

Hugo Mickelin

Albinus AMBROSEN, missionskola. Förest. sjömanshuset i Reval.

Oskar SCHMIDT, missionskola. Missionär i Brasilien. Dog i gula febern i Sao Paulo

Georg ROSEN, anställd i Reval

Aleksander ROSEN, sjöbefäl

Leopold ROSEN, sjöbefäl

Erik Schmidt

Svenskbyhistorier

Tack, Elmar Nyman, för den trevliga läsövningen om en rock och dess sällsamma öden. Jag hade otroligt roligt när jag stavade igenom meningarna och kände igen många uttryck från min gammalsvenska. Elmar Nyman efterlyser lite mera av liknande bidrag i Kustbon. Två sådana överlämnar jag härmed till Redaktören att avgöra om de är publicerbara. Den korta "ljuhistorien" föredrogs av en deltagare i en studiecirkel i gammalsvenska som jag ledde för några år sedan. Vi arbetade så att varje deltagare skrev en berättelse på gammalsvenska så gott vederbörande kunde och föredrog den för cirkeln. Efter rättelser genom diskussion blev den renskriven och mångfaldigad så att varje deltagare fick ett exemplar. Följden blev en hel del intressanta skildringar, många självupplevda i en orolig revolutionstid! Härmed den första korta:

Ter kom han man som allar visst kont lju uta de tänke.

– "Nå, tö, kan san tö lju nåat fere me edā?"

– "Nä-nä, har inga tier nö, fere ja ska heim å tåa änn säck földer mä avnar, ter jär änn båt ner vär Neppers-li, å ter betär tom änn säck mä kål mot änn säck avnar". Å han skinda se bort.

Han man som hav fråa om' en kont lju nåat fere'n edā han birja såle gist de tänke: "Om änt ja ā skult gå ut vär Neppers-li å bet åt me änn säck mä kål mot änn säck mä avnar?"

Han gi ut mä sin avensäck, men – ter var inga båt! To färsto'en än han man kont lju uta de tänke!

Petter Annas, som ung klockare i Gammal-Svenskby, sedermera Föreningen Svenskbybornas förste ordföran-

de, följde intresserat cirkelns arbete genom sin "sonokon" Majbritt och hennes två döttrar. Han erinrade sig en episod från de s k "slyngelåren" några år efter revolutionen, skrev ner den och lämnade den till cirkeln. Rättelser behövdes inte! Här följer den:

Hösch ja äin gångar fi lju uta de tänke

Nö ska ja skriv om hösch ja äin gångar fi lju uta de tänke. Ve var fjur pojkar, Buskas Julius, Annas Matsas Petter, Takne-Anschas Johannes o så ja såle, Annas Kristjans Petter. Ve hav äin åsköre biss (avskuren bössa), som ve broka skut mä tå ve var ut på lande de äre (plöja) å så, hålder de hack törkska-kveite (majsen). Ve broka vaft hon bissa in öte vår tuljkvene (sådesvinda) e avenskure. He var änn polis e Bien (i dagligt tal kallades Gammal-Svenskby så) som häit Krotz o som skilt håld ordning e Bien. Han hav äin älskarinn, som levd (bodde) ner vär vår gatna å han bröka gå ner girm vår grannas rīgård de beseke hon. Änn sondas äftermidda var ve fjur pojkar e vår avenskur å vilt skut ätit skott. Han Buskas Julius to fram bissa å skjöt äit skott. Som'en hav he gjord kasta han åter in bissa e tuljkvene å sa nåat fikst, som ja å Johannes änt färstō, å så ränd han å Petter ut girm hon ar denna (den andra dörren) å ve tfå, Johannes å ja, ränd ut bajt tom (efter dem). Julius å Petter ränd ner å in ive vår störgård, å sprant (hoppade) ive gatmuren å sän ner onde berge. Ja å Johannes ränd, men kont änt koma fast tom. Ve ränd tå in bakom vår källarhasch (källarhals=utbygd källarnedgång) å ondra konfere tom ränd sosch, troligtvis de vaft se fere nåat. Nå, så gi ve åter ut åt gårdn. Tå kom han Krotz mä sin åsköre biss e hände å fråa åt oss arft: "Kåle skjöut?" – "Ve!", sa ja.

– "Kämä skjöt ne?", fråa'en tå. He var tå som ja fi lju uta de tänke. Ja sa: "Ve bröka säte änn pätran e jorde, å så hää ve änn bräalapp mä änn spik girm, å spitsn på spiken pass ve titt på kapsln, å så slo ve mä homarn på spik-hue – ja å så small'e! Sosch bröka ve gära!" Han skåa på oss mä stor öuar å så sa'en: "Veit ne änt än he änt jär lov de skut?" – "Men tom skut jö på bröllop", sa ja. – "He jär äin ar sak", sa'en, å stoppa in sin kort biss onde bälte å skåa åter på oss, nejder. – "Hää ne kēnar?" fråa'en. (kēnar=blomhattsfrej = solroskärnor). – "Ja, lite har ja", sa ja. Ja krapa mä nävan öte bikstaska ut allar ja hav, änn näva-földer, å gav dom åt'an. Så sa'en: "Ne ska koma ehåne än ne bara få skut på bröllop!" – Så gi'en ut girm vår gatogrinde å opp långsmä gatna. Tå stirra Johannes storöuat på me å sa: "Hösch kont tö koma på de lju sosch?" – "He veit ja änt", sa ja. Ve var ongar o dommar så ve såle kanske änt hav fāi nāat, men våra farar hav no fāi äit räint helvete. Han Buskas Julius to mä hon bissa ut åt lande. Tom hålt på mä de gära han mittbronn (mittersta brunnen) räinder, å he löftast (luktade) fuļt från bronn. Så sa bronnsgravarn än tom skilt skut ner äit skott e bronn så skilt hon fuļ löfte gå bort. Men tå Julius skjöt skotte vrāj'se bissa utör hände å fält ner e bronn. Tom hitt'änt bissa hösch tom än seft ätt'on. Tå tom som räist debaks skilt säte in äin ni (ny) "schrobb" (trätrumma för att förhindra ras och igenslamning) å to bort hon gaml hitta tom hon bissa, som var opprosta. Hon ni "schrobba" bläi gjord fram kirkebänkjana – kirkja var dansstu blöe. Ja har nö bajt tätta tämfång gångar än he no var våran skidsängel, som gjord än hon bissa bläi opprosta sosch än he änt mäjer gi de skut mä hon, å än hon änt mäjer kont ställ till mä bekimmer fere nån! Mång häjlsningar åt Jar allar fram han
Annas Kristjan Petja

Ja, så låter mina eventuella bidrag!
Med de varmaste hälsningar från
Sigfrid Hoas/pensionsavgången kap-
ten

	Hjalmar				X
	Karl				X
	Robert				X
41. Karl Schmidt	August			X	
	Bernhard		X Ty.		
42. Karl Tagaväli	–				
	105	8	23	11	8

BILDER FRÅN SOV:s HÖSTFEST

7 november 1981

Foto Ronnie Ericsson

Glada och överraskade vinnare!

Fullsatt vid de långa borden!

ORDBOK ÖFVER ESTLÄNDSK-SVENSKA DIALEKTERNA

Som framgick av Kustbon 4/1981 är SOV i färd med att på nytt utge ovan angivna ordbok från slutet av 1800-talet. I skrivande stund går tryckpressarna för fullt och vi räknar med att boken är klar samtidigt med att detta nummer av Kustbon utkommer.

Bokens skyddsomslag är prytt med fotografier i färg av damer iförda våra olika bygedräkter. Ett smakprov (fastän i svartvitt) på dräkterna får man av det här fotografiet. De damer som välvilligt ställt upp inför fotografen Thomas Svensson är från vänster: Ka-

rin Ericsson född Espling, Rågö, Elisabeth Sergo född Svan, Runö, Katarina Landman född Ahlberg, Ormsö, Armilde Mickelin född Samberg, Korkis, Ester Hamberg född Pajus, Nuckö och Margot Teglund född Schönberg, Rickul.

Bokutgivningen innebär en kraftig åderlätning av SOV:s kassa, varför vi riktar en maning till alla att redan nu köpa/beställa sitt exemplar av boken. Du har också då chansen erhålla boken innan den (förhoppningsvis) blir slutsåld.

TL

Betr. inbetalningar

Några av Kustbons prenumeranter/SOV-medlemmar har även i år glömt att på inbetalningskortet notera avsändarens namn och postadress.

Följden blir att berörda registerkort kommer att sakna notering om gjord inbetalning för 1982, även om inbetalning skett.

De, som erinrar sig att de inte har noterat namn och adress på inbet. blanketten, v.v. ta kontakt med expeditionen (tel. och adr. finns i Kustbon på sid. 2).

För framtiden: glöm ej att fylla i inbetalningsblanketten.

HM

UPPMANING

Ursprungliga estlandssvenskar och deras ättlingar!

Hjälp till att få er härstamning bevarad för kommande släktled. SOVs expedition får numera tid efter annan förfrågningar om vad "vi har". Svar: Vi har i stort sett endast register över de estlandssvenskar, som kommit till Sverige efter 40-talet.

Det är hög tid, att alla ättlingar till dessa överflyttade estlandssvenskar – i andra och tredje generation – inklusive personer av annan nationalitet, som gift in sig i den estlandssvenska folkgruppen, snarast bli införda i vår estlandssvenska matrikel.

Hör av er!

Meddela dessutom snarast vigsel och födsel.

Till alla berörda: följ denna uppmaning för att för eftervärlden bevara Din egen släkts familjedata.

Skriv eller besök SOVs exp.

Vikingagatan 25, 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
(tel. 08-32 48 78)

HM

Estival 83 i Sverige

Festival 83 får ej förväxlas med den vart fjärde år återkommande internationella ESTO-estniska världsfestivalen, som anordnas i den fria världen. (År 1984 är den fjärde planerad i Toronto, Kanada.)

ESTIVAL 83 är benämningen på de festligheter, som är under planering i Sverige, i dagarna fyra kring Pingst-helgen.

Arbetsgruppen, som förbereder festligheternas genomförande, består av Siim Saare, Sven Hansson och Kalle Onno.

Av intresse för oss estlandssvenskar är, att Siim Saares' (f. 1939) farfar Johannes Saarmann är född i Sutlep (se annons i detta nr av Kustbon) och Sven Hanssons (f. 1932) far Vilhelm Hansson föddes i Pasklep den 10/7 1896 och dog i Stockholm den 6/3 1977. (Från 1 april 1939 tillhörde Sutlep och Pasklep den nybildade Nuckö kommun.)

HM

Angående Ordbok öfver Estländsk-svenska dialekterna

Det pris vi angett – s:a kr 80:– är exklusive moms. Eftersom det nu framkommit, att myndigheterna inte beviljar SOV moms-befrielse, ser vi oss tyvärr nödsakade att höja ordbokens utförsäljningspris till kr 100:–.

Styrelsen för SOV

Herbert Lagman

Längs Norddrysslands kanaler

(Forts från föreg. nr)

Emellertid fick vi inte sova länge denna natt. Redan vid tvåtiden blev vi väckta och tillsagda att gå i land med våra tillhörigheter. Båten hade stannat vid flodstranden, men det var så mörkt att vi ingenting kunde se. Himlen hade dessutom mulnat och ett fint dugreggn föll. Det kändes kallt och obehagligt efter den avbrutna sömnen. Vi gick i land och samlade oss i grupper, snavande över tuvor och stenar i mörkret. En ångvisslas gälla tjut skar genom luften, och några vagnar skramlade förbi på avstånd. Vi måste således befinna oss någonstans i närheten av en järnväg. Efter en dryg timmes väntan satte vi oss i rörelse. Terrängen var ojämn och gropig, varför vi blott snubblade och snavande kunde ta oss fram. Efter en stund kunde vi urskilja konturerna av byggnader i mörkret och vi förstod att vi kommit fram till något samhälle. På ett ställe fann vi en halvfärdig byggnad, som vi tog i besittning. Trevande omkring med händerna i mörkret tog jag mig fram längs väggen och lyckades finna ett hörn, där det fanns hyvelspån. Där kurade jag ihop mig. Det var inte synnerligen varmt härinne men det var dock bättre än ute i regnet.

Vädret var disigt och grått då vi väcktes vid sextiden på morgonen, men regnet hade upphört. Till frukost fick vi skorpor samt en bit salt sill var. Detta förbättrade inte det redan förut dåliga humöret. Men en kort stund efter det att vi satt oss i rörelse skingrades molnen och solen lyste fran. Detta gjorde att vi genast kände oss lite bättre till mods. Landskapet där vi marscherade fram var vackert. I en dalgång nedanför vägen sträckte sig ett fält av vete, och bakom åkern höjde sig skogen som en mur på den långa slutningen. Längre fram skymtade några hus, omgivna av fruktträd. På blad och buskar hängde regndropparna ännu kvar och glänste i solen. Det var en tavla, som kunnat var hämtad direkt ur någon av Turgenjevs jakthistorier.

Vi fortsatte marschen i lättare sinnesstämning. Alltefter som solen steg

högre upp på himlen och värmen ökade blev humöret bättre. Vid middagstiden rastade vi på en liten äng. Där undfägnades vi för andra gången med sill och skorpor. Detta föll oss inte särskilt i smaken, ty vi var hungriga och dessutom ordentligt trötta.

Stämningen var inte lika god då vi en stund senare fortsatte marschera. Vi hade inte hunnit vila under den korta rasten, och de flesta hade dessutom skoskav, som vållade en olidlig smärta. Hur lång sträckan var som vi tillryggalade denna dag vet jag inte, men vi marscherade hela dagen med kortare raster varje timme ända till sent in på kvällen. Då vi slutligen nådde bestämmelseorten var jag så trött att jag lade mig på samma ställe där vi gjorde halt utan att orka röra mig ur fläcken. Förhållandet var likadant med de andra. Jag kurade ihop mig på marken med väskan under huvudet i avsikt att tillbringa natten där, trots att luften blev ganska kylig efter solens nedgång. Men det var omöjligt att somna för trötthetens skull, trots att jag inte sovitt mycket natten förut. Jag låg bara och dāsade i ett halvt domnat tillstånd. Så förgick ungefär en halvtimme. Då meddelades det att vi skulle få mat och fick order att ställa upp oss igen. Med möda kom jag på fötter.

Efter maten lyckades vi leta rätt på ett gammalt skjul, där jag tillsammans med ett tjugotal andra män kröp in. Skjulet var av bräder, som inte var särskilt tätt sammanfogade. Här och där fanns stora springor i väggarna, genom vilka vind och kyla fritt trängde in. Men vi kröp intill varandra och försökte hålla oss varma så gott det sig göra lät. Trots detta vaknade jag på morgonen med en ordentlig förkylning.

Den följande dagen var egentligen avsedd för vila, varför vi till att börja med tog platsen där vi hamnat i närmare skärskådande. Det var ett militärläger, och stället hette, som vi senare fick veta, *Kusjuba*. Den närmaste staden hette Vologda och låg på fyrtio kilometers avstånd. Lägret bestod fö-

reträdesvis av jordhyddor, eller *zemljankor* som de kallades här. Här och där fanns det också brädskjul som byggts för ett eller annat ändamål. I ett av dessa fann vi böcker och andra trycksaker, som låg spridda överallt på golvet. Vi antog att detta måste ha varit "Lenins krubba". Överallt i lägret hade man hängt upp ledarnas – dvs Lenins och Stalins – porträtt. Man kunde se dem uppklistrade på väggar och plank, på stolpar och staket. Men även andra sovjetledare var representerade. Bredvid Lenin och Stalin hängde också Marx och Engels på sina håll. Där det fanns större utrymmen hade man spikat upp transparanger och banderoller med de mest olikartade texter. Den kortaste av dem och den som man oftast kunde se hade följande lydelse: Död åt de tyska ockupanterna! Nästan lika ofta kunde man se en annan paroll, som var litet längre. Den ljöd: Under Lenins fana, under Stalins ledning framåt mot kommunismens seger.

Stalins och Lenins bilder satt nästan alltid bredvid varandra. Det hette ju också att Stalin, det är Lenin av i dag. Ibland hade dessa båda, som redan nämnts, sällskap av Marx och Engels. Vår första åtgärd i lägret var att iordningställa zemljankorna och sätta dem i beboeligt skick. En rysk truppavdelning på väg till fronten hade uppehållit sig här under någon tid och lämnat lägret för blott några dagar sedan. Ryssarna hade använt halm och boss att ligga på, varför dammet stod i högan sky inne i jordhyddorna, så att det var omöjligt att vistas därinne. Först måste alltså en ordentlig rengöring genomföras. Halmen och bossen vräktes ut, varefter följde städning och vädring. Därpå gällde det att företa nödvändiga reparationer. Flera av zemljankorna befann sig i ett fallfärdigt skick och behövde alltså grundligt repareras. Vi skulle ju stanna där över vintern och måste således vara väl rustade mot både köld och oväder. Till att börja med förfärdigades ordentliga dörrar och alla springor tätades. Vidare gjordes golv av bräder, och så småningom lyckades vi också anskaffa plåtugnar, så att det var möjligt att elda.

Allt detta tog naturligtvis flera dagar i anspråk. Varje zemljanka rymde ungefär en pluton, alltså trettio eller fyr-

VÄGEN

*Som bojor om vristen känns stegen tunga
Jag vandrar längs vägar med blomster beströdda
Blicken irrar, tankar jag tänker
Längs vägar och åkrar, ur jorden det ångar*

*Jag känner mig nära skapelsens jord
Med ånga och doft förenas mitt mod
Vår gröna, vår skapade jord
Jag kämpar för att kärlek och rättvisa till alla bestod*

*Vem kan jag få kraften utav
Säkert av den mig livet gav
Den vägen jag sist tänkte på
Den syntes oändlig att nå*

*Jag prövade den vägen ändå till sist
Att se om något jag mist
Jag kan ej förklara och säga
Oändligt lätt allting kändes att bära*

Sigrid Schönberg

tio man. Inne i zemljankan var det nästan alltid mörkt, sak samma om det var dag eller natt. Taket räckte ju ända ned till marken, så att det inte gick att anbringa några fönster på långsidorna. Det fanns en dörr i ena ändan av zemljankan och ovanför dörren ett litet fönster. Även i den motsatta ändan fanns ett fönster som var något större, och under detta satte vi ett litet bord. Med utrymmet var det trångt. En gång fanns i mitten av ungefär en meters bredd och på båda sidor om gången fanns upphöjningar, vilka tjänade som ligg- och sittplatser. Dessa upphöjningar var av jord, varför vi inte kunde ligga direkt på dem. Men i stället för att använda halm och boss samlade vi kvistar av björk som vi flätade till mattor. Dessa fick ersätta madrasserna.

Matsalen var här större än i Mexa och rymde två kompanier på en gång. Den var likaledes öppen på tre sidor, men man kunde stänga till dem med luckor, när väderleken blev sämre och när det blev kallt. Maten kunde vi inte klaga på alltför mycket i början. Den första middagen fick vi en kraftig soppa av makaroner och som andra rätt gröt och köttbullar. Även kvällsmaten var ganska kraftig och rikligt tilltagen. Fortgick det på samma sätt hade vi ingen anledning att beklaga oss.

Tyvärr visade det sig att vi hurrat i förtid. Den mat som vi fick den första dagen av vår vistelse i lägret hade tillretts av resterna av det förråd som kvarlämnats av det ryska truppförband, som varit här tidigare. Detta hade varit ett förband som skulle till fronten, varför det också fick annan kost. Men vi var inga frontsoldater och fick därför också andra matportioner. Redan följande dag var maten betyd-

ligt sämre och portionerna mindre rikligt tilltagna. Trots detta hade vi än så länge inte alltför stor anledning att knorra. Man kände sig någorlunda mätt efter måltiden och arbetet var inte heller i början alltför tungt.

Några dagar efter vår ankomst till lägret ankom också en estnisk politruk. Han hade fått sin utbildning vid högskolan, eller institutet som det kallades här, och hade officers rang. Det var han som skulle ta hand om vår ideologiska fostran. Vi skulle visserligen inte till fronten, för i och med vår ankomst till lägret hade vi övergått till den s.k. arbetarbataljonen, men politisk medvetenhet var nödvändig för alla. Den utgjorde grunden för allt vetande. Utan den rätta politiska inställningen kunde man inte heller tillägna sig något yrke ordentligt. Man kunde visserligen inhämta specialkunskaper och uppnå en viss skicklighet på sitt speciella område, men detta var av mindre vikt i jämförelse med den politiska insikten.

Emellertid blev det inte så mycket av med vår politiska fostran. Om dagarna var vi ute i arbete, och på kvällarna var vi för trötta för varje slag av andlig exercis. Ett par gånger anordnades tidningsläsning och diskussionstimmor på kvällarna men detta var också allt. I huvudsak blev politrukens uppgift att tjänstgöra som tolk.

En kväll, ungefär en vecka efter det att vi ankommit till lägret, blev vi sammankallade till möte i matsalen, och lägrets chef, en överstelöjtnant, höll ett tal till oss. Han yttrade därvid bl.a.: "Ni utgör nu en del av Röda armén, och i fortsättningen måste varje er handling, varje er strävan, ja varje er tanke stå i arméns och det socialistiska

fosterlandets tjänst. Ni måste glömma hemland och vänner, far och mor, syskon och släktingar, allt som en gång varit er kärt. Armén är nu er far och mor, den kräver obetingad lydnad och underkastelse . . ."

Det låg en fläkt av österländsk fanatism över detta tal, som gjorde ett obehagligt och beklämmande intryck. Senare på kvällen satt jag på en bänk framför en av zemljankorna och såg på solnedgången. En del av vår proviant hade upplagrats i en av de färdigställda jordhyddorna, och det råkade vara min tur att hålla vakt denna natt. Nedanför lägret vidtog ett låglänt område med tätta snår av al och vide. Några får sprang omkring mellan buskarna. Det måste således inte finnas några vargar här i trakten, resonerade jag ofrivilligt. Och närmaste bebyggelse kunde inte ligga långt borta. En väg ledde tvärs igenom lägret, och på denna hade vi ibland sett civilpersoner. Det var således inte förbjudet för dem att gå över lägrets område.

Då solen gått ned gjorde jag en rundtur i omgivningen och kontrollerade om dörrarna till de obebodda zemljankorna var ordentligt stängda. Jag blev helt förbluffad då plötsligt "bagarn" stack huvudet ut ur en av dessa och bryskt frågade mig vad jag ville. Han tittade misstänksamt på mig allt under det jag frenetiskt letade i min hjärna bland det sparsamma förråd av ryska ord som fanns därinne. Till slut lyckades jag där hitta ordet *karaul* – vaktpost – som jag också strax tog fram. "Bagarns" ansikte mildrades genast och han yttrade i betydligt blidare ton: Ja, ja, karaula på bara. Därpå kröp han in i zemljankan igen och stängde dörren inifrån. (Forts.)

Advokatfirman Ervin Pang AB

Wahrendorffsgatan 8, 111 47 Stockholm,
tel. 08/21 80 50, 21 70 30.

SÖKER

lagliga eller testamentariska arvingar till nedanstående personer ursprungligen bosatta i Estland:

Gross,	Märt	Oidekivi,	Vasili
Grossberg,	Mari	Rosenthal,	Edit
Holland,	Johan	Ross,	Eduard
Härm,	Jüri	Rossmän,	Paul
Kartau,	Julia	Rätsep,	Mihkel
Keernik,	Adolf	Seglin,	Eedert
Koppel,	Karl	Simsivart,	Jüri
Käbi,	Johannes	Soosaar,	Tönis
Kümmel,	Sergei	Tilk,	Jaan
Leisman,	Maretta	Tiss-Teesaar,	Hans
Lobjak,	(Hans) Jakob	Tomson,	Albert
Luckman,	Aleksander	Truve,	Villem
Männik,	Jaan	Unt,	Alma
Oberg,	Ludvig	Weizenberg,	Emma

Kontakta advokat Ervin Pang, jur.kand. Ethel Pang eller sekr. fru Inga-Brita Larsson.

Advokatfirman åtager sig alla slags juridiska uppdrag inom och utom Sverige.
Språk: svenska, estniska, engelska och tyska.

Familjenytt Födda

Ulf Michael

den 20 oktober 1979

Ulf Nyström och Elisabeth Andersson, Vallentuna

En påg

Maria Jönsson

Harry Mickelin

KS 22/12 1981

En son

den 17 januari 1982

Eva Nyström-Blomberg

och Lars Blomberg

Vallentuna

Döda

Almar Olof Majlund, född 27 febr. 1939 på Runö avled 9 nov. 1981 i Älvsjö

Maria Jakobsson, född Fält, 13 mars 1896 i Kärrslätt på Ormsö avled 9 jan. 1982 på Gotland

Arthur Herodes, född 1 okt. 1898 i Reval avled 26 jan. 1982 i Stockholm

Johan Enkel, född 6 okt. 1901 på Ormsö avled 31 jan. 1982 i Stockholm

Voldemar Zeisig, född 24 nov. 1921 på Nuckö avled 10 febr. 1982 på Ingmarsö

Vår kära Mor
Mormor och Gammelmormor

Karolina Elfvingen
född Ringberg

* 20 september 1901 i Spithamn
† 3 januari 1982 i Rönninge

ADELE och BROR
INGA
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Syskon, släkt och vänner

*Nu hjärtats frid ej störes
av världens oro mer
Ty du har funnit landet
där solen ej går ner*

Vem vet något om mina förfäder

1. Min far Johannes Saarmann var född 23 jan. 1887 på Pears gård i Sutlep på Nuckö.
2. Min farfar Mihkel föddes där 29 jan. 1860 som son till lantbrukarna Hans Ado-son och Mina Saarmann.
3. Som farfars dopvittnen har i Nuckö församlings födelse- och dopbok under nr 17, 1860 registrerats i Sutlep boende:
Christian & Hans Lehneberg
Christian Ahluns W. (maka ?) Anna
Tacksam för alla upplysningar till
Hans Saare-Saarmann
191 41 Sollentuna
Tel. 08-35 57 54

Vår kära Syster
Svägerska Moster och Faster
Alide-Marie Fagerlund

* 27 augusti 1897
har stilla insomnat
Eskilstuna den 7 januari 1982

Marta och Johannes
Paul
Syskonbarn

*Nu slut är smärtan
Du funnit frid.*

Vår älskade
Alfred Sydman
född 20 augusti 1899
död 18 december 1981

ROSETTE
barn
barnbarn
barnbarnsbarn
Övrig släkt och vänner

*Sakta kom döden
Den kom som en vän
Den räckte dig handen
och förde dig hem.*

Min älskade Make,
vår kära pappa
morfar och mormorsfar

Johannes Brunberg

* 1 sept. 1901 i Roslep, Estland
† 4 jan. 1982 i Toronto, Canada
Har lämnat oss i djup sorg och saknad
efter en svår och kort sjukdom

MARIA
Ingeborg och Gustav
Lilian och John
Barbro och John
med familjer och bror Andreas,
samtliga i Canada.
I Sverige
Aurelia och Algot m. familj
samt bröderna
Valdemar och Emil m. familjer
släkt och vänner

*Ett strävsamt liv har slocknat ut,
En flitig hand har domnat.
Din arbetsdag har nått sitt slut
Ditt trötta huvud somnat.*

Min käre Make
Johannes Kalda

* 22/7 1904
har i dag lämnat oss i sorg och saknad
Torshälla den 12 nov. 1981

MATILDA
Syskonbarn i Estland
Släkt och vänner

*Lugna hamn efter
stormiga färden
ljusa moln för min
längtan och tro
sköna land i den
himmelska världen
ljuva hem där jag evigt
skall bo.*

Vår käre Make, Far,
Farfar och Morfar
Herman Thomsson
f. den 30 november 1905
har i dag lämnat oss, broder,
övrig släkt och vänner
i djupaste sorg och saknad
Kundby den 7 februari 1982

MATHILDA
Viran och Bo
Vivi och Jan
Lena
Barnbarnen

*Så kom en dag en stilla vind,
och smekte ömt Din trötta kind.
Liksom ett ljus som släcktes ut,
Din levnad nu har nått sitt slut.*

Vår käre
Hendrik Österman

* 6 september 1906
† 27 december 1981

SYSTER
Övrig släkt och vänner

*En vänlig hand lugnt
ordnar båtens segel
som för Dig bort från
kvällens land till dagens*

Anton Hamberg

vår käre saknade
* 1898-08-07 Roslep
† 1981-12-20 Brooklyn

JOHANNA
Barnen
Barnbarnen
Syskonen
Syskonbarnen
Övriga släkten och vännerna

*Så sakta och stilla
Du tystnade bort
Vi stod vid Din sida
så hjälplösa blott
En oändlig saknad
är allt som finns kvar
Sov gott kära make
Sov gott kära far!*

Vår kära lilla Mamma
Farmor och
Gammelfarmor

Matilda Talback

* 7 maj 1904
lämnade oss hastigt den
23 december 1981 i
djupaste sorg och saknad

EDVIN och INGRID
SVEN och KARIN
GOTTFRID och ANNA-LISA
SYLVIA och ALBERT
ULLA-BRITT och BERNO
LARS-YNGVE och MARIANNE
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Syskon
Släkt och många vänner

*Du alltid är oss nära
uti våra tankar
Varenda dag, var än vi
vankar
Din godhet varit allas
ankar
Du strålar utav kärlek
god
Mer än man finner
i enkla ord.*

Vår kära
Olga Törnebo

f. Marks
* 6 maj 1898 i Rickul
† 5 december 1981 på Stortorpskliniken
Djupt sörjd och saknad av

AXEL och VIOLA
samt vänner

*Lugna hem efter stormiga
färden,
Ljusa mål för min längtan
och tro,
Sköna land i den himmelska
världen,
Ljuva hem där, jag evigt
får bo.*

Bemärkelsedagar

Andra kvartalet 1982

90 år

Alide Greisman, född Sedman den 5 april 1982, Nuckö

85 år

Valentin Tiisre, född den 14 maj 1897, Reval
Lovisa Sandberg, född Tanseri den 26 juni 1897, Nuckö

Artur Sprenk, född den 29 juni 1897, Reval

80 år

Lars Stenros, född den 6 april 1902, Ormsö
Johannes Heyman, född den 8 april 1902, Rickul

Johan Alkvist, född den 14 april 1902, Ormsö
Johan Rosenblad, född den 15 april 1902, Ormsö

Ida Schönberg, född Mählberg den 17 april 1902, Rickul

Anders Mark, född den 29 april 1902, Ormsö
Karin Beckman, född Wikström den 27 maj 1902, Ormsö

Johannes Puskov, född den 18 maj 1902, Nuckö
Johanna Kaasik, född Timmerman den 19 maj 1902, Reval

Julia Stahl, född den 14 juni 1902, Rickul

Lars Beckman, född den 18 maj 1902, Ormsö

75 år

Harald Felix Erik, född den 7 april 1907, Reval
Maria Ullisgård, född Majlund den 7 april 1907, Runö

Elvine Derblom, född Hamberg den 11 april 1907, Nuckö

Maria Ringberg, född Nordman den 12 april 1907, Rågöarna

Ly Üunapuu, född Saarepera-Lindsbach den 16 april 1907, Korkis

Alide Boman, född Luks den 6 maj 1907, Rickul
Alfred Gunnar Rosen, född den 16 maj 1907, Nargö

Maria Gärdström, född Appelblom den 18 maj 1907, Ormsö

Emma Marks, född Erkas den 19 maj 1907, Odensholm

Manfred Reinhard Luther, född den 24 maj 1907, Nargö

Johannes Lindkvist, född den 28 maj 1907, Ormsö

Maria Hultman, född Vidgren den 28 maj 1907, Ormsö

Anders Blomkvist, född den 6 juni 1907, Ormsö
Adolf Luther, född den 13 juni 1907, Nargö

70 år

Ferdinand Pihel, född den 3 april 1912, Nuckö

Viktor Aman, född den 6 april 1912, Nuckö

Agneta Kornblom, född Byman den 7 april 1912, Ormsö

Alma Wennberg, född Grundsten den 13 april 1912, Ormsö

Gottfrid Stenberg, född den 17 april 1912, Rickul

August Blees, född den 24 april 1912

Arthur Blees, född den 27 april 1912

Verner Edvin Luther, född den 4 maj 1912, Nargö

Elmar Vesterholm, född den 20 maj 1912, Rickul

Agneta Björkman, född Lilja den 24 maj 1912, Ormsö

Oskar Puu, född den 27 maj 1912, Reval

Katarina Aspelin, född Friberg den 27 maj 1912, Ormsö

Paulina Fagerlund, född Klingberg den 31 maj 1912, Rickul

Linda Pahk, född Lepp den 3 juni 1912, Hapsal

Linda Fagerström, född Söderman den 6 juni 1912, Vippal

Eugen Kirshakov-Vestersten, född den 12 juni 1912, Nömme

Herbert Ruberg, född den 22 juni 1912, Reval
Valentin Reose, född den 30 juni 1912, Reval

60 år

Elin Ingrid Engman, född den 2 april 1922, Rickul

Ellen Dagmar Lindström, född den 4 april 1922, Ormsö

Virginia Ingeborg Dovkont, född den 19 april 1922, Reval

Anders Alexander Massalin, född den 21 april 1922, Ormsö

Helga Kilk, född Taman den 28 april 1922, Korkis

Erni Leonard Norrman, född den 4 maj 1922, Korkis

Ellen Jöers, född den 6 maj 1922, Nuckö

Olivia Ingeborg Polberg, född den 8 maj 1922, Rickul

Agneta Ingeborg Johansson, född Dreiman den 14 maj 1922, Nuckö

Elna Anita Kaup, född Tammik den 18 maj 1922, Nargö

Ants Hansson, född den 19 maj 1922, Dorpat

Helge Ivar Friberg, född den 20 maj 1922, Ormsö

Johan Enkel, född den 26 maj 1922, Ormsö

Amanda Anis, född Vinter den 3 juni 1922, Korkis

Armilde Fogelqvist, född Laning den 7 juni 1922, Nuckö

Alice Viksten, född Laning den 7 juni 1922, Nuckö

Hilda Maria Strandsten, född den 13 juni 1922, Ormsö/Rickul

Rolf Boris Mühlberg, född den 16 juni 1922, Reval

Ivar Lundkvist, född den 28 juni 1922, Ormsö

Meinhard Edvin Zeizig, född den 28 juni 1922, Nuckö

Irene Villsaar, född Vinter den 28 juni 1922, Korkis

John Egil Sigvard Berggren, född den 29 juni 1922, Ormsö

Miralda Henrietta Sehlberg, född Rosen den 30 juni 1922, Nargö

50 år

Melita Matilda Gustavsson, född Peedu den 8 april 1932, Nuckö

Rosilda Koinberg, född den 10 april 1932, Nuckö

Algot Thomson, född den 11 april 1932, Ormsö

Arne Helmer Verner Hamberg, född den 16 april 1932, Ormsö

Elmere Dagmar Marks, född den 23 april 1932, Odensholm

*Alla
födelsedagsbarn
gratuleras
och
alla
KUSTBONS
läsare
önskas
Glad Påsk!*

Elsa Nordin, född Krusman 1 maj 1932, Nuckö

Rita Reial, född den 3 maj 1932, Pernau

Henrik Gerhard Alkvist, född den 4 maj 1932, Ormsö

Felix Ove Luks, född den 5 maj 1932, Odensholm

Edgar Erik Kärman, född den 10 maj 1932, Nuckö

Alrik Aman, född den 12 maj 1932, Nuckö

Ingvar Aman, född den 12 maj 1932, Nuckö

Olinde Hallman, född den 14 maj 1932, Rickul

Gunnar Sven Mark, född den 14 maj 1932, Ormsö

Ingrid Gerda Lindström, född den 18 maj 1932, Ormsö

Sven Erik Hansson, född den 19 maj 1932, Nuckö

Sigrid Maria Broman, född den 21 maj 1932, Ormsö

Harry Laning, född den 22 maj 1932, Nuckö

Olga Luts, född den 24 maj 1932, Reval

Elina Derletch, född Lagman den 25 maj 1932, Rickul

Lilian Christine Heyman, född den 3 juni 1932, Hapsal, Reval

Olev Küün, född den 5 juni 1932, Reval

Alfred Beckman, född den 7 juni 1932, Hapsal

Helga Ingeborg Nyström, född Mickelin den 15 juni 1932, Ormsö

Ingvar Schönberg, född den 19 juni 1932, Nuckö

Karin Astrid Ingeborg Sedman, född den 21 juni 1932, Nuckö

Ingrid Sylvia Wahlberg, född den 21 juni 1932, Ormsö

Sven Kehlman, född den 22 juni 1932, Hapsal

Silvia Helene Kariis, född den 23 juni 1932, Hapsal

Ingeborg Gunhild Carlsson, född Brunberg den 25 juni 1932, Rickul

Börje Anders Nyman, född den 26 juni 1932, Ormsö